

RECENZJA

pracy doktorskiej Pani mgr Kamili Gęsikowskiej:

*Polskie Towarzystwo Teozoficzne na Śląsku Cieszyńskim (1919-1931).
Idee, działalność, funkcje,*

napisanej pod naukową opieką dr hab. Anny Gomóły (promotor)
i dr Małgorzaty Rygielskiej (promotor pomocniczy),
sporządzona na prośbę Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Śląskiego
(uchwała Rady Wydziału Filologicznego UŚ z dnia 23.01.2018).
(Dwustronny wydruk komputerowy, ss. 316).

Przedłożona mi do oceny dysertacja doktorska P. mgr Kamili Gęsikowskiej *Polskie Towarzystwo Teozoficzne na Śląsku Cieszyńskim. Idee, działalność, funkcje*, dotyczy ważnego obszaru badawczego, jakim było powstanie i działalność w/w Towarzystwa, oraz kwestie jego rzeczywistego znaczenia i wpływu tak regionalnego, jak też ogólnopolskiego.

Od strony formalnej opracowanie składa się z *Wstępu* (s. 2–5), pięciu rozdziałów: 1. *Teozofia (termin, pojęcie zjawisko)* (s. 6–60); 2. *Theosophical Society – historia, struktury, ludzie* (s. 61–88); 3. *„Teozofia” jako problem naukowy* (s. 89–110); 4. *Lokalne uwarunkowania kulturowe powstania i działalności Polskiego Towarzystwa Teozoficznego na Śląsku Cieszyńskim* (s. 111–142); 5. *Polskie Towarzystwo Teozoficzne na Śląsku Cieszyńskim (1919–1931). Idee, działalność, funkcje* (s. 143–230); oraz z dość lapidarnego *Zakończenia* (s. 231–233) i obszernej *Bibliografii* (s. 234–248), podzielonej na (pod)części: I. *Teozofia (1. Konteksty, opracowania ogólne; 2. Słowniki i encyklopedie (oraz A. Opracowania) 3. Publikacje dotyczące Theosophical Society; 4. Publikacje dotyczące Polskiego Towarzystwa Teozoficznego na Śląsku Cieszyńskim.* Taką fragmentaryzację *Bibliografii*, przydatną być może na etapie badawczym i ważną dla celów szkoleniowych w ostatecznej wersji przedkładanej do oceny rozprawy uznaję za nadmierną i zbędną, tym bardziej, że niektóre pozycje (np. L. Hassa i moja) powtarzają się w różnych jej segmentach (np. s. 235 i 243–244). W *Bibliografii* i przypisach, poza polskimi pozycjami, dominuje literatura anglojęzyczna. Znacznie rzadziej Autorka odwołuje się do opracowań francuskich i czeskich.

Pracę zamykają *Aneks* (s. 249–305) *Wykaz dokumentów* (s. 306–308) oraz polsko- i anglojęzyczne *Streszczenie* (s. 309–312) / *Summary* (s. 311–312) Tytuł rozdziału 5. jest tożsamy z tytułem całości dysertacji, co też – moim zdaniem – jest niezbyt fortunate.

Pominąwszy te kwestie stwierdzam, że struktura opracowania jest koherentna i logiczna. Poszczególne rozdziały i podrozdziały skonstruowane są w sposób przemyślany, choć nie wszystkie podczęści wyróżnione w tekście (dotyczy to zwłaszcza rozdziału 5) uwidocznione zostały w *Spisie treści*.

W samym tekście Autorka zbyt często uprzedza/informuje czytelnika, że poszczególne kwestie będą szerzej/dokładniej wyjaśniane w dalszych częściach opracowania (np. s. 2, 11, 12, 13, 63, 140). Ponadto przyjęła zasadę, że cytując we własnym tłumaczeniu prace obco-(gł. anglo-)języczne podaje w przypisach tekst oryginalny, co oczywiście jest wygodne dla czytelnika, ale w mojej ocenie także zbędne.

Autorka we *Wstępie* wyjaśnia, że do badań nad Polskim Towarzystwem Teozoficznym na Śląsku Cieszyńskim (dalej PTT) skłoniła ją chęć sprawdzenia „[...] co skłoniło ‘pragmatycznych’ Cieszyniaków do zainteresowania się dorobkiem TS (Adyar) oraz w jaki sposób idee teozoficzne [...] zostały zaadoptowane do potrzeb lokalnej cieszyńskiej wspólnoty” (s. 3).

Chcąc wyjaśnić przyczyny powstania i działalności PTT Autorka odwołuje się do metody instytucjonalno-funkcjonalnej Bronisława Malinowskiego oraz także w pewnym zakresie do koncepcji „wzorów idealnych i rzeczywistych” Ralpa Lintona, którą uznaje za komplementarną wobec koncepcji Malinowskiego (s. 310).

Otóż, taki wybór Autorki ma oczywiście swoje konsekwencje. Interesuje ją przede wszystkim ustalenie faktów związanych z powstaniem PTT, jego organizacją, składem osobowym, funkcjonowaniem środowiskowym, a w mniejszym stopniu stroną doktrynalno-przekonaniową, czy też kultowo-obrzędową, co mogłoby być interesujące dla mnie jako religioznawcy.

W wyjaśniającym termin „teozofia” rozdziale 1. Autorka przedstawia 1.1 *Europejskie zainteresowanie Wschodem przed powstaniem Theosophical Society* (s. 31–39), słusznie (w opozycji do opracowań Antoine’a Faivre’a) twierdząc, że geneza europejskiego zainteresowania Wschodem jest starsza niż okres formowania się Theosophical Society i wystąpienia Heleny Bławatskiej. Ta część opracowania, jak też kolejne: 1.2 *Teozofia u progu terminologizacji* (s. 39–49), jak też 1.3 *Hasło „Teozofia” w dziewiętnastowiecznych encyklopediach* (s. 49–60) służą wyjaśnieniu skomplikowanego problemu rozmaitych rozumień terminu „teozofia” i wskazaniu (s. 60), że to właśnie koncepcje Bławatskiej (i jej następców) stały się fundamentem „doktryny” Polskiego Towarzystwa Teozoficznego na Śląsku Cieszyńskim.

Konsekwencją tej konstatacji jest obszerny Rozdział 2., w którym – w zwłaszcza 2.1 *Theosophical Society – szkic historyczny* (s. 63–76) – przedstawiona została historia powstania (a następnie także dzielenia się) Theosophical Society, dość szczegółowa biografia H. Bławatskiej z uwzględnieniem kształtowania się jej poglądów, jak też jej powiązań ze spirytyzmem (nie zaprzeczała wiadomościom o swoich zdolnościach jako medium), okultyzmem etc. Podkreślić tu należy, że z obszernej już dziś literatury poświęconej tak samej Bławatskiej, jak i dziejom Theosophical Society Autorka umiejętnie wybrała te, które (jak np. *Handbook of Theosophical Current*) uznaje się powszechnie za miarodajne. Jest to ważne, gdyż wokół samej Bławatskiej (także za jej przyczyną!), jak też i TS narosło wiele legend i pojawiło się dużo informacji, których prawdziwość jest wątpliwa, bądź wprost niewiarygodna. Omawiany rozdział zamyka część 2.2 *Organizacje o charakterze teozoficznym na terenach ziem polskich* (s. 77–88), w którym Autorka w dużej mierze (co lojalnie na s. 77 przyznaje) korzysta z opracowań znanego polskiego badacza masonerii Ludwika Hassa. Na podkreślenie zasługuje fakt, że Autorka, badając polskie zainteresowanie teozofią, nie ogranicza się do niej samej, lecz odwołuje się – jak pisze (s. 77) – do „charakterystycznych okoliczności kulturowohistorycznych, które mu towarzyszyły”. Wyjaśnia to bowiem na przykład fakt, że deklarując apolityczność, teozofowie mieli całkiem określone preferencje polityczne, choć zgodnie z założeniami Theosophical Society powstające w Kongresówce stowarzyszenia teozoficzne „początkowo nie były organizacjami angażującymi się politycznie” (s. 82).

Za bardzo wartościowe uznać należy w omawianym rozdziale przypomnienie sylwetek polskich teozofów (a także osób związanych w różnym stopniu z teozofią), takich jak – pozostającego pod silnym wpływem Wincentego Lutosławskiego – Mieczysława Stefana Geniusza, próbującego założyć na przedmieściach Krakowa Ognisko Badań Ezoterycznych i Metapsychicznych. Ciekawie też opisuje okoliczności powstania w Warszawie Polskiego Towarzystwa Teozoficznego z Wandą Dynowską jako sekretarzem generalnym.

Następny, 3. rozdział ma wyraźnie charakter metodologiczny. Autorka, chcąc przejść do zasadniczej części opracowania, czyli prezentacji wyników własnych badań nad PTT na Śląsku Cieszyńskim, przedstawia problematykę teozofii jako zagadnienia naukowego – 3.1 *Stan badań* (s. 89–90); 3.2 *Metody badawcze nauk o religii* (s. 90–102) – koncentrując się na aktualnym stanie badań w tej materii, jak też omawia zalety zastosowanej w opracowaniu metody analizy funkcjonalno-instytucjonalnej – *Metody badawcze nauk o kulturze. Analiza funkcjonalno-instytucjonalna Bronisława Malinowskiego* (s. 102–110).

Rozdział 4. Jest dość szczegółową analizą kulturowych i społeczno-politycznych uwarunkowań powstania i działalności PTT na Śląsku Cieszyńskim. Nie sposób w krótkiej recenzji szczegółowo odnieść się do analiz Autorki (dotyczą przecież okresu dość burzliwych przemian kształtowania się odrodzonego państwa polskiego i Czechosłowacji po I wojnie światowej), pragnę jednak podkreślić, że cały jej wywód jest tu uzasadniony i ograniczony do faktów istotnych z punktu widzenia dalszych analiz. Kolejno mamy tu 4.1 *Przemiany na Śląsku Cieszyńskim od połowy XIX wieku do I wojny światowej* (s. 112–131); *Przemiany na Śląsku Cieszyńskim od I wojny światowej do 1931 roku* (s. 131–142).

Zasadniczą i najbardziej rozbudowaną częścią recenzowanej tu dysertacji jest poświęcony samemu PTT na Śląsku Cieszyńskim (1919–1931) rozdział 5. Jego tytuł – jak już to wyżej wspomniano – jest tożsamy z tytułem całej dysertacji. Składa się z dwóch części: 5.1 *Początki Polskiego Towarzystwa Teozoficznego na Śląsku Cieszyńskim* (s. 147–152) i 5.2 *Analiza instytucjonalno-funkcjonalna Polskiego Towarzystwa Teozoficznego na Śląsku Cieszyńskim* (s. 152–230), składającego z pięciu podczęści: 5.2.1 *Statut Polskiego Towarzystwa Teozoficznego na Śląsku Cieszyńskim* (s.152–161); 5.2.2 *Zasada naczelną* (s. 161–164); 5.2.3 *Personel i normy* (s. 164–185 – z niewykazaną w *Spisie treści* ważną i obszerną podczęścią: 5.2.3.1 *Andrzej Kajfosz – krótki szkic biograficzny* (s. 176–185); 5.2.4. *Działania i urządzenia materialne* (s. 185–225), gdzie znajdują się (także nie uwidocznione w *Spisie treści* podczęści 5.2.4.1 *Zebrania organizacyjne i działalność wykładowo-odczytowa* (s. 185–192); 5.2.4.2 *Biblioteka teozoficzna i działalność wydawnicza* (s. 192–225) z kolejną obszerną podczęścią 5.2.4.2.1 „*Wyzwolenie i „Teozofia”*” (s. 194–225) oraz 5.2.5 *Funkcje* (s. 225–230).

Za szczególnie ważne poznawczo oceniam tu partie tekstu poświęcone Andrzejowi Podzorskiemu, Andrzejowi Kajfoszowi, Józefowi Chobotowi, Julianowi Ochorowiczowi i Wincentemu Lutosławskiemu oraz periodykom: „Wyzwolenie” i „Teozofja”.

Odnosnie do J. Ochorowicza i jego wpływu na teozofów (jak też jego stosunku do teozofii) na Śląsku Cieszyńskim to sądzę, że jest to zagadnienie warte dalszych pogłębionych studiów, ukazujących zawiłe perypetie związków spirytyzmu, okultyzmu, ezoteryki i teozofii z filozofią pozytywistyczną i różnej maści manifestacjami ówczesnego materializmu. Ochorowicz zjawiska parapsychoiczne określał mianem „mediumizmu” i był przekonany, że dadzą się one zbadać empirycznie za pomocą naukowych metod, technik i narzędzi badawczych.

Przydatny przy poznawaniu poglądów teozoficznych, jest także zamieszczony w omawianym rozdziale *Wykaz artykułów opublikowanych w „Wyzwoleniu” i „Teozofji”* (s.

215–225) – choć być może lepszym dlań miejscem byłaby bibliografia. Analiza treści tych czasopism, jest dla Autorki głównym źródłem informacji o działalności Towarzystwa, uzupełnianym i weryfikowanym przez liczne archiwalia (s. 309).

W dołączonym do pracy *Aneksie* Autorka zamieściła kserokopie wielu map, dokumentów, listów, pism etc., ważnych dla poznania badanego problemu, co wraz z bibliografią i przypisami czyni pracę znakomicie udokumentowaną. Czytając ją widzimy, jaki wysiłek włożyła Autorka w opracowanie tego tematu, ile wymagało to od niej żmudnych archiwalnych i bibliotecznych kwerend oraz naukowych konsultacji tak krajowych, jak i międzynarodowych. Wykaz wybranych archiwów i bibliotek, z których Autorka korzystała znajduje się na s. 309.

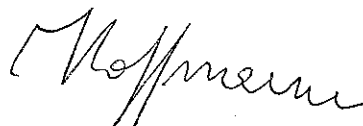
Jest to w tej chwili, bez wątpienia, najpełniejsza i najlepiej udokumentowana analiza PTT na Śląsku Cieszyńskim, stanowiąca istotny wkład do wiedzy z zakresu kulturoznawstwa, religioznawstwa, antropologii społecznej i kulturowej, socjologii etc.

Autorka umiejętnie godzi partie opisowe tekstu z analitycznymi. Mimo jej zauważalnej „sympatii” do przedmiotu własnych badań, widoczne jest także to, że potrafi ona dystansować się od niego w naukowych analizach czy ocenach.

Recenzowaną tu dysertację uważam za opracowanie oryginalne, wartościowe poznawczo oraz dojrzałe metodologicznie i warsztatowo (pominąwszy drobne potknięcia redakcyjne – co zaznaczyłem na dostarczonym mi egzemplarzu tekstu, który przekażę Autorce, gdyż uważam, że opracowanie to powinno ukazać się drukiem).

Autorka zdaje sobie sprawę z faktu, że „Badania nad Polskim Towarzystwem Teozoficznym na Śląsku Cieszyńskim wciąż wymagają uzupełnienia” (s. 312). Jednak jej opracowanie – bez wątpienia jest postępem w tych badaniach.

Podsumowując, stwierdzam, że przedstawiona mi do recenzji rozprawa doktorska P. mgr Kamili Gęsikowskiej *Polskie Towarzystwo Teozoficzne na Śląsku Cieszyńskim (1919–1931). Idee, działalność, funkcje* spełnia warunki określone w art. 13.1. ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Rozprawa ta stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydatki w zakresie kulturoznawstwa oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Dr hab. Henryk Hoffmann